

DAVRANIŞSAL MİKRO İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN VERGİ UYUMU: CAYDIRICILIK PARADİGMASINDAN GÖNÜLLÜ UYUM MODELİNE

TAX COMPLIANCE FROM A BEHAVIORAL MICROECONOMICS
PERSPECTIVE: FROM THE DETERRENCE PARADIGM TO THE
VOLUNTARY COMPLIANCE MODEL

Cennet ARMAN ZENGİ*

ÖZ

Vergi uyumu, kamu gelirlerinin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahip olmakla birlikte yalnızca denetim ve ceza mekanizmalarıyla açıklanamayacak çok boyutlu bir olgudur. Bu çalışma, vergi uyumunu davranışsal mikro iktisat perspektifinden ele alarak klasik caydırıcılık yaklaşımı ile gönüllü uyum temelli davranışsal yaklaşımı karşılaştırmalı biçimde incelemektedir. Sınırlı rasyonelite, sosyal normlar, adalet algısı, vergi ahlakı ve kurumsal güven gibi faktörlerin mükellef davranışı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Literatür bulguları, bireylerin yalnızca yaptırım tehdidiyle değil, içsel motivasyon ve toplumsal aidiyet duygusuyla da vergi ödeme eğilimi gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Türkiye bağlamında ise vergi politikalarının ağırlıklı

ABSTRACT

Tax compliance is a multidimensional phenomenon that is critical for the sustainability of public revenues but cannot be explained solely by control and penalty mechanisms. This study examines tax compliance from a behavioral microeconomics perspective, comparing the classical deterrence approach with the behavioral approach based on voluntary compliance. The effects of factors such as bounded rationality, social norms, perceptions of fairness, tax ethics, and institutional trust on taxpayer behavior are analyzed. Findings from the literature reveal that individuals may be inclined to pay taxes not only due to the threat of sanctions but also due to internal motivation and a sense of social belonging. In the Turkish context, it is assessed

* Dr.Öğr.Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Köşk Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, cennetarm@adu.edu.tr, ORC-ID: 0000-0001-8693-3263.

Arma Zengi, C. (Haziran 2026). Davranışsal Mikro İktisat Perspektifinden Vergi Uyumu: Caydırıcılık Paradigmasından Gönüllü Uyum Modeline, *Vergi Raporu*, 321, (7-24).

Makale Türü: Araştırma Makalesi

M.G.T.: 25.02.2026 / M.K.T.: 20.05.2026

olarak caydırıcılık temelli tasarlandığı, gönüllü uyumu güçlendiren davranışsal araçların sınırlı kaldığı değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, kalıcı ve sürdürülebilir vergi uyumu için adalet algısını, güveni ve sosyal normları güçlendiren davranışsal politika araçlarının geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Uyumu, Davranışsal İktisat, Vergi Ahlakı; Adalet Algısı, Gönüllü Uyum.

JEL Sınıflandırma Kodları: H26, D91, D81, H21.

GİRİŞ

Vergi uyumu, kamu maliyesinin sürdürülebilirliği açısından yalnızca teknik bir vergi toplama meselesi değil, aynı zamanda ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve toplumsal sözleşme ile doğrudan bağlantılı çok boyutlu bir olgudur. Devletlerin kamusal mal ve hizmet üretimini finanse edebilmesi büyük ölçüde vergi gelirlerine bağlıdır. Ancak vergi uyumsuzluğu; kayıt dışı ekonomi, gelir kaybı, bütçe açıkları ve mali disiplinde bozulma gibi iktisadi sonuçlar doğururken, aynı zamanda adalet algısını zedeleyerek toplumsal güveni de aşındırmaktadır. Bu nedenle vergi uyumu problemi, hem mikro düzeyde bireysel karar verme süreçlerini hem de makro düzeyde mali yapı ve kurumsal güven ilişkilerini kapsayan bütüncül bir analiz gerektirmektedir.

Vergi uyumunun açıklanmasına yönelik ilk sistematik çerçeve klasik caydırıcılık modelleri ile geliştirilmiştir. Allingham ve Sandmo (1972) tarafından Becker'in (1968) suç ekonomisi yaklaşımından hareketle geliştirilen model, bireyleri risk altında fayda maksimizasyonu yapan rasyonel aktörler olarak kabul etmekte ve vergi kaçırma kararını denetim olasılığı ile ceza oranı arasındaki beklenen fayda hesabına dayandırmaktadır. Bu yaklaşım, analitik sadeliği ve ölçülebilir değişkenlere dayanması nedeniyle uzun

that tax policies are predominantly designed based on deterrence, and behavioral tools that strengthen voluntary compliance remain limited. Consequently, it is concluded that behavioral policy tools that strengthen the perception of justice, trust, and social norms need to be developed for lasting and sustainable tax compliance.

Keywords: Tax Compliance, Behavioral Economics; Tax Ethics; Perception Of Fairness; Voluntary Compliance.

JEL Classification Codes: H26, D91, D81, H21.

süre literatüre hâkim olmuştur. Ancak zamanla bu modelin sınırlılıkları ortaya çıkmıştır. Pek çok ülkede düşük denetim oranlarına rağmen yüksek vergi uyumu gözlemlenmesi, bireylerin yalnızca ceza ve denetim tehdidiyle hareket etmediğini göstermiştir. Klasik model; sosyal normları, ahlaki değerleri, adalet algısını, kurumsal güveni ve psikolojik motivasyonları dışarıda bıraktığı için vergi davranışını açıklamada eksik kalmaktadır.

Bu noktada davranışsal mikro iktisat literatürü vergi uyumu tartışmalarına önemli katkılar sunmuştur. Sınırlı rasyonalite (Simon, 1982), beklenti teorisi (Kahneman ve Tversky, 1979), kayıptan kaçınma ve çerçeveleme etkisi gibi kavramlar, bireylerin karar verme süreçlerinin klasik rasyonalite varsayımlarından sapabildiğini ortaya koymuştur. Vergi uyumu alanında ise gönüllü uyum, vergi ahlakı, sosyal normlar ve psikolojik vergi sözleşmesi kavramları ön plana çıkmıştır (Feld ve Frey, 2007; Kirchler vd., 2008). Bu yaklaşımlar, bireylerin yalnızca ekonomik teşviklere değil; adalet algısına, karşılıklılık beklentisine ve iyi vatandaş kimliğine de duyarlı olduğunu göstermektedir. Böylece vergi uyumu, salt caydırıcılık mekanizmasıyla değil; güven, işbirliği ve normatif bağlılık üzerinden de açıklanabilir hale gelmiştir.

Türkiye bağlamında vergi uyumu sorunu, tarihsel olarak denetim, ceza ve vergi afları çerçeve-

vesinde ele alınmış; ancak gönüllü uyumu artırmaya yönelik davranışsal politika araçları sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu durum, vergi sistemine yönelik güven düzeyi, adalet algısı ve kurumsal meşruiyet tartışmalarını daha da önemli hale getirmektedir. Dolayısıyla klasik ve davranışsal yaklaşımların birlikte değerlendirilmesi, Türkiye’de vergi politikalarının yeniden tasarlanması açısından teorik ve pratik bir gereklilik arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, vergi uyumu literatüründeki klasik caydırıcılık modelleri ile davranışsal mikro iktisat yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve özellikle Türkiye bağlamında davranışsal vergi uyumunun politika tasarımına sağlayabileceği katkıları ortaya koymaktır. Çalışma, vergi uyumunu yalnızca ekonomik rasyonalite çerçevesinde değil; sosyal normlar, adalet algısı, güven ve içsel motivasyon unsurları ile birlikte ele alarak literatüre bütüncül bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir. Özgün değeri ise, klasik ve davranışsal çerçeveleri Türkiye özelinde tartışarak politika yapıcılara yönelik somut çıkarımlar geliştirmesinden kaynaklanmaktadır.

1- VERGİ UYUMU KAVRAMI VE KLASİK MİKRO İKTİSAT YAKLAŞIMLARI

1.1- Vergi Uyumu Kavramı

Vergi uyumu, mükelleflerin ödemekle yükümlü oldukları vergi borçlarını, vergi kanunları, yasalar ve ilgili mevzuat çerçevesinde doğru, eksiksiz ve zamanında yerine getirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Özpehriz, 2005: 90). Bu kavram, mükelleflerin yalnızca yasal yükümlülüklerini yerine getirmelerini değil, aynı zamanda vergiye karşı geliştirdikleri tutum ve davranışları da içeren çok boyutlu bir yapıyı ifade etmektedir. Vergi uyumu çoğunlukla, vergiye gönüllü uyum ile cebri uyum arasında yer alan bir alanı temsil etmektedir. Buna göre mükellefler, vergiyi bir vatandaşlık görevi olarak görmeleri nedeniyle iste-

yerek ödeyebilmekte ya da vergilerini zamanında yerine getirmemeleri durumunda cezai yaptırımlarla karşılaşarak ödeme yoluna gidebilmektelerdir (Kirchler ve Wahl, 2010: 1).

Vergi uyumu kavramı, bireylerin herhangi bir baskı ya da zorlayıcı unsur olmaksızın, vergi yükümlülüklerini yerine getirmeye yönelik psikolojik bir isteklilik göstermelerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda vergi uyumu, mükelleflerin hem vergi yasalarına karşı olumlu bir tutum geliştirmelerini hem de vergi görevlerini mevzuata uygun biçimde yerine getirmeye istekli olmalarını ifade etmektedir (James ve Alley, 2002: 32). Dolayısıyla vergi uyumu yalnızca yasal bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda bireylerin içsel motivasyonları ve algılarıyla şekillenen bir davranış biçimi olarak ele alınmalıdır.

Vergi uyumu, toplumsal, iktisadi ve psikolojik unsurların iç içe geçtiği karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle vergi uyumunu etkileyen faktörler tek bir boyutla sınırlandırılmamakta ve toplumdaki farklılıklarla farklılık gösterebilmektedir (Herschel, 1978: 232). Mükelleflerin vergiye ilişkin algıları, bireysel özelliklerin yanı sıra içinde buldukları sosyal çevre, ekonomik koşullar ve kurumsal yapı tarafından da şekillendirilmektedir.

Literatürde vergi uyumunu etkileyen unsurlar arasında demografik faktörler önemli bir yer tutmaktadır. Yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim düzeyi, aile yapısı ve meslek gibi değişkenlerin mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu çeşitli çalışmalarda ortaya konulmuştur (Sönmez, 2014: 23). Bu faktörlerin her biri, mükelleflerin vergi algısını ve uyum düzeyini farklı yönlerden etkileyebilmektedir.

Vergi uyumu üzerinde etkili olan bir diğer önemli unsur ise ahlaki düşünceler ve inanışlardır. Vergi ahlakı, bireylerin vergi ödeme yükümlülüğünü etik ve toplumsal bir sorumluluk olarak algılamalarıyla doğrudan ilişkilidir. Yapılan çalışmalar, ahlaki değerlerin ve dini inanışların mükelleflerin vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyumu

üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir (Yeşilyurt, 2015: 55).

Bunun yanı sıra, vergi uyumu psikolojik faktörlerden de önemli ölçüde etkilenmektedir. Devlet ile mükellef arasındaki ilişki, karşılıklı güvene dayalı bir psikolojik sözleşme olarak değerlendirilebilmektedir. Mükelleflerin devlete yönelik güven düzeyleri ve devletin adil, şeffaf ve iş birliğine dayalı bir vergi yönetimi anlayışı benimsemesi, vergi uyumunu artıran unsurlar arasında yer almaktadır (Doğan, 2021: 21).

Vergi uyumu aynı zamanda siyasi ve ekonomik faktörlerle de yakından ilişkilidir. Devlete duyulan güven, kamu harcamalarının etkinliği ve şeffaflığına ilişkin algılar ile ekonomik koşullar, mükelleflerin vergiye uyum davranışlarını doğrudan etkileyebilmektedir (Akkoç, 2021: 97; Sofracı ve Güney, 2017: 157–182). Ayrıca vergi sisteminin karmaşıklığı, vergi mevzuatının sık değişmesi, denetim mekanizmalarının etkinliği ve yaptırımların caydırıcılığı da vergi uyumu üzerinde belirleyici rol oynamaktadır (Akkaş, 2023: 155; Gökmen ve Güleç, 2001: 87–90).

Bu çerçevede vergi uyumu, yalnızca ekonomik rasyonalite ile açıklanamayacak; bireysel, toplumsal, psikolojik ve kurumsal faktörlerin birlikte değerlendirilmesini gerektiren çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmalıdır. Özellikle davranışsal mikro iktisat yaklaşımı, vergi uyumunu etkileyen bu unsurların daha bütüncül bir biçimde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

1.2- Klasik Vergi Uyum Modelleri

Vergi uyumuna ilişkin literatürdeki en eski ve en temel yaklaşımlardan biri, Allingham–Sandmo Modeli ya da diğer adıyla “Rasyonel Beklentiler Teorisi” olarak bilinen klasik modeldir. Bu model, Becker’in (1968) suç ekonomisi alanındaki çalışmalarından esinlenilerek geliştirilmiş ve vergi uyumunun açıklanmasında uzun yıllar temel referans noktası olarak kullanılmıştır. Klasik modele göre vergi kaçırma davranışı, birey-

lerin rasyonel tercihlerine dayanan ekonomik bir karar süreci olarak ele alınmakta; vergi denetimlerinin sıklığı ve uygulanan cezaların ağırlığı ile vergi kaçırma arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu kabul edilmektedir (Torgler, 2004: 239).

Bu yaklaşımda vergi mükelleflerinin homojen oldukları, para maksimizasyonu ve bencil çıkarlar doğrultusunda rasyonel davrandıkları varsayılmaktadır. Mükelleflerin vergiye uyum kararları, tespit edilme olasılığı ve cezaya maruz kalma ihtimali çerçevesinde şekillenen riskli bir tercih olarak tanımlanmaktadır. Buna göre daha yüksek bir denetim olasılığı ya da daha ağır cezalar, vergi kaçırma eğilimini azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Vergi mükelleflerinin yaptıkları risk hesaplaması sonucunda vergi kaçırma davranışı, riskli bir hisse senedine yapılan yatırıma benzetilmektedir (Weber vd., 2014: 11–14; Luttmmer ve Singhal, 2014: 151).

Ancak klasik vergi uyum yaklaşımı, literatürde çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Torgler (2004), Frey ve Feld (2002) gibi bir çok araştırmacı, bu modelin gerçek hayattaki vergi uyum davranışlarını açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürmektedir. Nitekim birçok ülkede denetim ve ceza oranlarının görece düşük olmasına rağmen vergi uyumunun yüksek düzeyde seyrettiğini ortaya koyan ampirik bulgulara ulaşılmıştır (Alm ve Gomez, 2008: 74; Torgler, 2004: 239). İsviçre’de gerçekleştirilen bir araştırmada, denetim mekanizmalarının azaldığı durumlarda vatandaşların vergi ödemeye daha olumlu yaklaştıkları ve vergi kaçırma eğilimlerinin düştüğü tespit edilmiştir. Bu bağlamda aşırı denetim uygulamalarının, bireylerin vatandaşlık görevini yerine getirme algısını olumsuz yönde etkileyebileceği ifade edilmektedir (Bolat, 2017: 107).

Alm, Sanchez ve De Juan’ın (1995) da belirttiği üzere, yalnızca caydırıcılık ve cezaya dayalı vergi uyum stratejileri makul bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilmekte; ancak bu stratejilerin uzun vadede sürdürülebilir ve yeterli

bir çözüm sunmadığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle vergi uyumunun açıklanmasında daha çok boyutlu yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Torgler, 2003: 112). Hayek'in ifade ettiği üzere, bireylerin her konuda iyilik yapmaya zorlandığı bir toplumun övülecek bir yönü bulunmamakta; yalnızca ödüle yönelenler ile cezadan kaçanların oluşturduğu bir toplumun da ideal bir toplum yapısı sunamayacağı vurgulanmaktadır (Demir, 2003: 46, 242).

Bu çerçeveden bakıldığında, toplumda vergi ödeme davranışının içselleştirilebilmesi ve kalıcı bir vergi bilincinin oluşabilmesi için tek motivasyon kaynağının ödül ve ceza gibi dışsal unsurlardan ibaret olması yeterli görülmemektedir. Her ne kadar bu tür dışsal motivasyon araçları kısa vadede vergi ödeme davranışını artırıcı etkiler yaratabilse de, uzun vadede bireylerin içsel motivasyonlarını zayıflatarak vergi uyumu açısından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

1.3- Klasik Yaklaşımın Açıklama Gücü ve Yetersizlikleri

Vergi uyumu konusundaki en eski yaklaşımlardan biri, Allingham–Sandmo Modeli ya da diğer bir ifadeyle “rasyonel beklentiler yaklaşımı” olarak bilinen klasik modeldir. Bu model, Becker'in (1968) suç ekonomisi alanında geliştirdiği çalışmalardan esinlenerek oluşturulmuş ve vergi uyumunu bireylerin rasyonel fayda maksimizasyonu çerçevesinde açıklamayı amaçlamıştır. Klasik modele göre, vergi denetimlerinin sıklığı ile vergi cezalarının ağırlığı arttıkça vergi kaçırma davranışı azalmakta; denetim ve ceza ile vergi kaçırma arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Torgler, 2004: 239).

Bu yaklaşımda vergi mükelleflerinin homojen olduğu ve tamamen parasal çıkarlarını maksimize eden rasyonel bireyler olarak davrandıkları varsayılmaktadır. Vergi mükelleflerinin uyum kararı, vergi kaçırma durumunda karşılaşılabilecekleri ceza ile yakalanma olasılığı dikkate alınarak

yapılan bir risk hesabına dayanmaktadır. Buna göre, cezanın büyüklüğü ya da tespit edilme olasılığındaki artış, vergi kaçakçılığının azalmasına yol açmakta; vergi uyumu, riskli bir seçim süreci olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda vergi kaçırma davranışı, mükellef açısından riskli bir finansal yatırım kararına benzetilmektedir (Weber vd., 2014: 11–14; Luttmmer ve Singhal, 2014: 151).

Klasik vergi uyum modeli, sunduğu analitik çerçeveye rağmen literatürde çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Torgler (2004) ile Frey ve Feld (2002) başta olmak üzere birçok araştırmacı, yalnızca denetim ve ceza mekanizmalarına dayalı açıklamaların vergi uyumunu tam olarak açıklayamadığını ileri sürmüştür. Nitekim birçok ülkede denetim oranlarının ve cezaların düşük olmasına rağmen vergi uyumunun yüksek seviyelerde gerçekleştiğini ortaya koyan ampirik bulgulara ulaşılmıştır (Alm ve Gomez, 2008: 74; Torgler, 2004: 239).

Bu durumu destekleyen çalışmalardan biri İsviçre'de gerçekleştirilmiş olup, denetim mekanizmalarının daha az yoğun olduğu durumlarda bireylerin vergi ödemeye daha olumlu yaklaştıkları ve daha az vergi kaçırdıkları tespit edilmiştir. Aşırı denetim ve baskının ise vatandaşlık bilinci ve vergi ödeme sorumluluğu üzerinde olumsuz etkiler yarattığı ifade edilmektedir (Bolat, 2017: 107). Alm, Sanchez ve De Juan'ın (1995) da belirttiği üzere, yalnızca caydırıcılık ve cezaya dayalı vergi uyum stratejileri makul bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir; ancak bu stratejilerin tek başına yeterli ve sürdürülebilir bir çözüm sunması mümkün değildir.

Bu bağlamda literatürde, vergi uyumunun açıklanmasında çok boyutlu yaklaşımların gerekliliği vurgulanmaktadır (Torgler, 2003: 112). Hayek'in, bireylerin yalnızca ödül ve ceza yoluyla yönlendirildiği bir toplumun ideal bir toplum olamayacağı yönündeki değerlendirmeleri de bu eleştirileri destekler niteliktedir (Demir, 2003: 46, 242). Vergi ödeme davranışının toplumda

içselleştirilebilmesi ve kalıcı bir vergi bilincinin oluşabilmesi için, uyumun yalnızca dışsal motivasyon unsurlarına dayandırılmasının uzun vadede içsel motivasyonu zayıflattığı ve olumsuz sonuçlar doğurduğu ifade edilmektedir.

Sonuç olarak klasik vergi uyum modeli, vergi uyumunu ekonomik rasyonalite çerçevesinde açıklamada önemli bir başlangıç noktası sunmakla birlikte, bireylerin ahlaki değerlerini, sosyal normlarını ve psikolojik motivasyonlarını dışarıda bırakması nedeniyle sınırlı bir açıklama gücüne sahiptir. Bu durum, vergi uyumunun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal boyutları olan çok yönlü bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

2- DAVRANIŞSAL MİKRO İKTİSAT: KURAMSAL ÇERÇEVE

Davranışsal mikro iktisat, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerini yalnızca tam rasyonalite ve fayda maksimizasyonu varsayımlarıyla açıklamanın yetersiz kaldığı noktadan hareketle gelişmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin sınırlı bilişsel kapasiteye sahip olduğunu, kararlarının psikolojik, sosyal ve ahlaki faktörlerden etkilendiğini kabul etmektedir. Özellikle vergi uyumu gibi kamusal sorumluluk içeren davranışların açıklanmasında, yalnızca ekonomik teşvik ve yaptırımlara dayalı modellerin eksik kaldığı; bireylerin algıları, değer yargıları ve sosyal çevreleriyle birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

2.1- Sınırlı Rasyonellik ve Karar Verme

Davranışsal iktisat literatürü, bireylerin karar alma süreçlerini açıklamada geleneksel iktisadın tam rasyonalite varsayımının yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Standart yaklaşım, bireylerin her koşulda kendi çıkarlarını maksimize eden tutarlı tercihler yaptığını varsayarken; davranışsal çalışmalar, bireylerin çoğu zaman kendileri için en iyi sonucu doğuracak seçeneği belirlemediklerini göstermektedir. Bunun te-

mel nedenleri arasında, alternatifler hakkında yeterli ve eksiksiz bilgiye erişememe, bilgiyi işleme kapasitesinin sınırlı olması ve bellek kısıtları yer almaktadır. Bu nedenle bireyler, en iyi tercihi yapma niyeti taşımasalar dahi, bilişsel ve duygusal sınırlılıkları nedeniyle rasyonel kararlardan sistematik biçimde sapabilmektedir (Akdere ve Büyükböyacı, 2015:105–137).

Bu durumu açıklamak üzere Herbert Simon tarafından geliştirilen sınırlı rasyonalite kavramı, bireylerin karar alma süreçlerinde tam bilgiye sahip olmadıklarını ve bu nedenle optimal seçimler yerine kısıtlar altında karar verdiklerini ifade etmektedir. Simon'a göre bireyler, karar verirken tüm alternatifleri kapsamlı biçimde değerlendirecek bilişsel kapasiteye sahip değildir; dolayısıyla karar süreçleri kaçınılmaz olarak sınırlı rasyonellik çerçevesinde şekillenmektedir (Kahneman, 2003:163).

Sınırlı rasyonalite yaklaşımı, bireylerin seçim yaparken bilgiye her zaman tam ve simetrik biçimde erişemediklerini ve mevcut bilgiyi etkin kullanma konusunda zihinsel sınırlılıklar taşıdıklarını kabul etmektedir. Bilgi asimetrisi, belirsizlik ve bilişsel kısıtlar, bireylerin karar alma süreçlerinde tam rasyonel davranış sergilemelerini engelleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır (Tekin, 2016: 75–107). Bu bağlamda bireylerin davranışları irrasyonel olarak değil, mevcut sınırlamalar altında şekillenen rasyonel tepkiler olarak değerlendirilmektedir.

Sınırlı rasyonalite kavramı, irrasyonelitenin değil, tatmin edici davranış anlayışını ifade etmektedir. Buna göre bireyler, mutlak anlamda en iyi seçeneği bulmak yerine, kendileri açısından yeterince iyi ve kabul edilebilir olan alternatiflere yönelmektedir. Simon'un "tatmin edici" kavramı, bireylerin karar alma sürecini, maksimum fayda arayışından ziyade, kısıtlar altında yeterli faydayı sağlayan seçeneklere yönelme biçiminde tanımlamaktadır (Özcan, 2011:75–107).

Sınırlı rasyonelliğin günlük ekonomik kararlar üzerindeki etkisi çeşitli örneklerle açıklanabilmektedir. Örneğin yatırım yapmayı planlayan bir girişimci, karar sürecinde bilgi toplamak amacıyla araştırma yapmaktadır. Ancak bilgi toplamanın zaman ve maliyet gerektirmesi, bireyin belirli bir noktadan sonra ek araştırmadan kaçınmasına yol açabilmektedir. Bu durumda yatırımcı, sahip olduğu sınırlı bilgiyle karar vermeyi tercih etmekte ve tam rasyonel bir davranış sergileyememektedir (Altınöz, 2014:20). Oysa geleneksel iktisat yaklaşımı, bireylerin bilgi edinme sürecinde maliyetle karşılaşmadıklarını ve tüm alternatifleri eksiksiz biçimde değerlendirebildiklerini varsaymaktadır (Akdere ve Büyükboyacı, 2015:118).

Sonuç olarak bireyler, geleneksel iktisadın öngördüğü biçimde tam rasyonel kararlar alamamakta; bilgiye erişim, bilişsel kapasite ve duygusal etkenler nedeniyle karar süreçlerinde sınırlı rasyonellik sergilemektedir. Bu nedenle karar alma süreci, maksimum faydanın peşinden gitmekten ziyade, bireyin kendi koşulları içinde en uygun ve tatmin edici seçeneği tercih etmesiyle sonuçlanmaktadır. Sınırlı rasyonelite yaklaşımı, ekonomik davranışların anlaşılmasında bireyin gerçek karar alma süreçlerini dikkate alan daha gerçekçi bir analitik çerçeve sunmaktadır.

2.2- Sezgisel Kestirmeler (Heuristics) ve Bilişsel Yanlılıklar

Davranışsal mikro iktisat literatürü, bireylerin karar alma süreçlerinde karmaşık bilgi setlerini her zaman rasyonel biçimde işleyemediklerini ve bu nedenle zihinsel kestirmelere başvurduklarını ortaya koymaktadır. Bu kestirmeler, karar verme sürecini hızlarsa da sistematik hatalara ve bilişsel yanlılıklara yol açabilmektedir. Kahneman ve Tversky'nin çalışmaları, bireylerin belirsizlik ve risk altında karar verirken standart rasyonel varsayımlarından önemli ölçüde saptığını göstermektedir (Kahneman ve Tversky, 1979:263–291; Kahneman, 2003:163).

• Kayıptan Kaçınma

Kayıptan kaçınma, bireylerin eşdeğer büyüklükteki kazançlara kıyasla kayıplara çok daha fazla ağırlık vermesi durumunu ifade etmektedir. Beklenti Teorisi çerçevesinde geliştirilen bu kavram, bireylerin kararlarını mutlak fayda düzeyine göre değil, bir referans noktasına göre değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, aynı parasal büyüklükteki bir kayıp, benzer bir kazançtan psikolojik olarak daha güçlü bir etki yaratmaktadır (Kahneman ve Tversky, 1979:279; Kahneman vd., 1991: 194).

Vergi uyumu bağlamında değerlendirildiğinde, vergi ödemesinin “kayıp” olarak algılanması, mükelleflerin vergiye yönelik tutumlarını olumsuz yönde etkileyebilmekte; buna karşılık vergi kaçırmanın potansiyel kazanç olarak görülmesi uyumsuz davranışları teşvik edebilmektedir (Luttmer ve Singhal, 2014:151).

• Aşırı Güven

Aşırı güven yanlılığı, bireylerin kendi bilgi düzeylerini, tahmin doğruluklarını ve riskleri kontrol edebilme kapasitelerini gerçekte olduğundan daha yüksek algılamaları şeklinde tanımlanmaktadır. Bu durum, bireylerin olumsuz sonuçların başkalarını etkileyeceğini ancak kendilerini etkilemeyeceğini düşünmelerine yol açabilmektedir (Tekin, 2016:89).

Vergi uyumu açısından aşırı güven, mükelleflerin denetim ihtimalini olduğundan düşük algılamalarına ve vergi kaçırma davranışının risklerini hafife almalarına neden olabilmektedir. Bu bağlamda bireyler, yakalanmayacaklarına dair aşırı iyimser beklentiler geliştirerek rasyonel risk değerlendirmesinden uzaklaşabilmektedir (James, 2012:349).

• Çerçeveleme Etkisi

Çerçeveleme etkisi, aynı bilginin farklı biçimlerde sunulmasının bireylerin kararlarını önemli ölçüde değiştirebilmesi durumunu ifade etmektedir. Karar alternatiflerinin “kazanç” ya da “kayıp” çerçevesinde sunulması, bireylerin risk alma

eğilimlerini doğrudan etkilemektedir (Tversky ve Kahneman, 1981: 453).

Vergi politikalarında kullanılan dil, bilgilendirme yöntemleri ve kamu mesajları, mükellef davranışları üzerinde belirleyici olabilmektedir. Verginin bir yük ya da ceza olarak sunulması yerine, kamusal hizmetlerin finansmanına katkı olarak çerçevelenmesi, gönüllü vergi uyumunu artırabilmektedir (McCaffery ve Baron, 2006:18).

2.3- Sosyal Tercihler ve Normlar

Davranışsal iktisat, bireylerin yalnızca kendi maddi çıkarlarını maksimize eden aktörler olmadığını; sosyal ilişkiler, ahlaki değerler ve toplumsal normlardan güçlü biçimde etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, vergi uyumunu açıklarken bireylerin sosyal çevreleriyle olan etkileşimlerini ve normatif beklentileri merkeze almaktadır (Frey ve Feld, 2002:12).

• Adalet Algısı

Adalet algısı, bireylerin vergi sistemini ne ölçüde adil ve meşru gördükleriyle doğrudan ilişkilidir. Vergi yükünün eşit dağılmadığına veya kamu kaynaklarının adil kullanılmadığına dair algılar, vergi uyumunu zayıflatabilmektedir. Buna karşılık, adil bir vergi sistemi algısı, mükelleflerin gönüllü uyum eğilimlerini güçlendirmektedir (Feld ve Frey, 2007:05).

• Karşılıklılık

Karşılıklılık ilkesi, bireylerin devletten aldıkları hizmetler ile ödedikleri vergiler arasında bir denge arayışı içinde olmalarını ifade etmektedir. Devletin şeffaf, hesap verebilir ve vatandaş odaklı hizmet sunması, mükelleflerin vergi ödeme istekliliğini artırmaktadır. Bu durum, vergi uyumunun yalnızca zorlayıcı mekanizmalarla değil, karşılıklı güven ilişkisiyle de şekillendiğini göstermektedir (Slemrod, 2002, s. 6).

• Toplumsal Normlar

Toplumsal normlar, bireylerin çevrelerinde gözlemledikleri davranışlara göre kendi tutumlarını belirlemelerine yol açmaktadır. Vergi öde-

menin yaygın ve ahlaki olarak onaylanan bir davranış olarak algılandığı toplumlarda, bireylerin vergi uyum düzeyleri daha yüksek olmaktadır. Buna karşılık, vergi kaçırmanın normalleştirildiği sosyal çevrelerde uyumsuzluk eğilimi artabilmektedir (Wenzel, 2005:864; Torgler, 2007:41).

3- DAVRANIŞSAL MİKRO İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN VERGİ UYUM DAVRANIŞI

3.1- Vergi Ahlakı ve İçsel Motivasyon

Vergi uyumunun yalnızca denetim ve yaptırım mekanizmalarıyla açıklanamayacağı, mükelleflerin içsel motivasyonlarının da belirleyici olduğu literatürde vurgulanmaktadır. Bu içsel motivasyon unsuru “vergi ahlakı” kavramı ile ifade edilmektedir. Vergi ahlakı, vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusundaki içsel eğilimini ve gönüllü uyum düzeyini tanımlamaktadır (Çevik 2019: 301). Dar anlamda ise vergi ahlakı, mükelleflerin vergi cezalarına ve vergi kaçakçılığına karşı benimsedikleri tutum çerçevesinde ele alınabilir.

Vergi yasalarıyla belirlenen yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda mükelleflerin ve vergi sorumlularının sergiledikleri bilinçli ve sorumlu davranışlar, vergi ahlakının temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda vergi ahlakı, genel ahlak anlayışıyla yakından ilişkilidir. Toplumdaki ahlaki değerler, bireylerin vergiye bakışını ve yükümlülüklerini algılayış biçimini şekillendirmektedir. Bunun yanında vergi bilincinin gelişmişlik düzeyi ile toplumda vergi kaçakçılığına ilişkin yaygın tutum ve algılar da vergi ahlakını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Yılmaz ve Akgül 2020: 212).

Vergi ahlakının oluşum süreci yalnızca bireysel değerlerle sınırlı değildir; kurumsal ve yönetsel unsurlar da belirleyicidir. Toplumun verginin gerekliliği konusunda etkin biçimde bilgilendirilmesi ve vergi koyucular tarafından yapılan düzenlemelerin adil ve anlaşılır olması, vergi ahlakının kurumsal altyapısını güçlendirmektedir. Mükelle-

leflerin vergilendirmeye ilişkin ödevlerini yerine getirebilmeleri için gerekli uygulama koşullarının sağlanması da bu sürecin önemli bir unsurudur. Ayrıca kamu harcamalarının etkinliği konusunda şeffaflığın sağlanması ve vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyenlerin tespit edilerek yasal çerçevede yaptırıma tabi tutulmasının kamuoyuna duyurulması, vergi ahlakının pekişmesine katkıda bulunmaktadır (Akdoğan 2023: 195-196).

Sonuç olarak vergi ahlakı, yalnızca cezai yaptırımlara dayanan bir uyum anlayışından farklı olarak, bireylerin içsel motivasyonları, toplumsal değerler ve kurumsal güven unsurlarının etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir kavramdır. Bu yönüyle vergi ahlakı, davranışsal mikro iktisat çerçevesinde değerlendirildiğinde, mükelleflerin rasyonel çıkar hesaplarının ötesinde normatif ve psikolojik faktörlerden de etkilendiğini göstermektedir.

3.2- Adalet Algısı ve Vergi Sistemine Güven

Vergi uyum davranışının yalnızca ekonomik yaptırımlarla açıklanamayacağı, bireylerin vergi sistemine yönelik adalet algıları ve devlete duydukları güven ile yakından ilişkili olduğu literatürde güçlü biçimde vurgulanmaktadır. Vergi sisteminin adil olduğu yönündeki algı, mükelleflerin gönüllü uyum eğilimini artıran temel psikolojik belirleyicilerden biridir.

Fairness Heuristic Theory'ye göre bireyler, otoriteye ilişkin değerlendirmelerini çoğu zaman sahip oldukları güven düzeyi üzerinden şekillendirmekte; güven eksikliği durumunda ise adalet algısı karar sürecinde belirleyici olmaktadır (Lind, 2001: 56). Bu çerçevede, mükelleflerin vergi sistemini adil bulmaları, vergiye yönelik olumlu tutum geliştirmelerini ve kurallara uyum göstermelerini kolaylaştırmaktadır.

Vergi adaleti genellikle üç boyutta ele alınmaktadır: dağıtımsal adalet (vergi yükünün adil paylaşımı), prosedürel adalet (vergileme süre-

cinin adil işlemesi) ve retributif adalet (ceza ve yaptırımların adil uygulanması) (Wenzel, 2002: 633). Bu boyutların her biri, mükelleflerin devlete ve vergi idaresine duyduğu güven üzerinde doğrudan etkilidir. Özellikle prosedürel adalet algısı, bireylerin sisteme yönelik meşruiyet algısını güçlendirmektedir.

Slippery Slope Theory ise vergi uyumunun iki temel unsur tarafından şekillendiğini ileri sürmektedir: otoritenin gücü ve otoriteye duyulan güven (Kirchler vd., 2008: 211). Buna göre, yalnızca denetim ve cezaya dayalı bir sistem uzun vadede sürdürülebilir uyum üretmemekte; güvene dayalı bir ilişki gönüllü uyumu artırmaktadır. Güven düzeyi yüksek olduğunda mükellefler vergiyi zorunlu bir yükümlülükten ziyade toplumsal bir katkı olarak değerlendirme eğilimi göstermektedir.

Devlete duyulan güven ile vergi uyumu arasındaki ilişki ampirik olarak da desteklenmektedir. Yapılan çalışmalar, hükümete duyulan güvenin artmasının vergiye gönüllü uyumu anlamlı biçimde yükselttiğini ortaya koymaktadır (Slemrod, 2002: 14; Torgler, 2007: 65). Benzer şekilde, kamu otoritelerine güvenin düşük olduğu toplumlarda kayıt dışılık ve vergi kaçınma davranışlarının daha yaygın olduğu belirtilmektedir (Luttmer ve Singhal, 2014: 152).

Adalet algısı aynı zamanda güven ile uyum arasında aracı bir rol üstlenmektedir. Mükellefler, kamu harcamalarının etkin ve şeffaf kullanıldığını düşündüklerinde, ödedikleri verginin karşılığını aldıkları yönünde bir kanaat geliştirmekte ve bu durum vergiye gönüllü uyumu güçlendirmektedir (Güzel vd., 2019: 83). Buna karşılık, vergi yükünün eşitsiz dağıldığı ya da kamu kaynaklarının israf edildiği algısı, sistemin meşruiyetini zayıflatarak uyumsuzluğu artırabilmektedir.

Sonuç olarak, vergi sistemine duyulan güven ve adalet algısı, vergi uyum davranışının davranışsal mikro iktisat perspektifinden temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Rasyonel

ceza-hesaplama modellerinin ötesinde, bireylerin normatif değerlendirmeleri, algısal çerçeveleri ve kurumsal güven düzeyleri vergiye gönüllü uyumu şekillendirmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir bir vergi uyum politikası yalnızca yaptırım mekanizmalarına değil, aynı zamanda adil ve güvenilir bir vergi sistemi inşasına dayanmalıdır.

3.3- Sosyal Normlar, Taklit Davranışı ve Uyumluluk

Davranışsal iktisat literatüründe bireylerin karar süreçlerinin yalnızca rasyonel hesaplamalara dayanmadığı, sosyal çevre, grup beklentileri ve normatif baskılar tarafından da şekillendiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede sosyal normlar, bireylerin hangi davranışın “doğru” ya da “uygun” olduğuna ilişkin algılarını belirleyen ve toplumsal düzeni sürdüren görünmez kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Altun, 2020: 78). Normatif beklentiler, bireyin ekonomik tercihlerini doğrudan etkileyebilmekte ve özellikle kamusal yükümlülükler söz konusu olduğunda uyum davranışını güçlendirebilmektedir.

Liberal paternalist yaklaşım çerçevesinde sosyal normların politika aracı olarak kullanılabilmesi belirtilmektedir. Bu yaklaşıma göre bireylerin karar mimarisi düzenlenerek, toplumsal olarak arzu edilen davranışların teşvik edilmesi mümkündür (Altun, 2020a: 112). Özellikle kamu politikalarında “çoğunluk böyle davranıyor” mesajlarının verilmesi, bireylerin taklit davranış yoluyla normlara uyum göstermesine neden olabilmektedir.

Taklit davranışı, bireyin belirsizlik altında karar verirken çevresindeki bireylerin tercihlerini referans alması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Belirsizlik ortamında bireyler, kendi bilgi ve analiz kapasiteleri yerine sosyal referans noktalarını kullanma eğilimindedir (Aksoy vd., 2015: 7). Bu durum, özellikle karmaşık ekonomik kararlar söz konusu olduğunda daha belirgin hale gelmektedir. Aktan ve Yavuzaslan (2020: 104) bi-

reylerin iktisadi karar ve tercihlerinde zihinsel ve psikolojik faktörlerin belirleyici olduğunu vurgulayarak sosyal etkileşimlerin rasyonalite varsayımını zayıflattığını ifade etmektedir.

Vergi uyumu bağlamında sosyal normların etkisi daha da belirgindir. Vergi psikolojisi literatürü, mükelleflerin vergi ödeme davranışlarının yalnızca ceza ve denetim mekanizmalarına bağlı olmadığını, toplumsal algı ve normatif beklentilerden güçlü biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır (Aydoğan Demirtaş, 2017: 18). Eğer birey, çevresindeki çoğunluğun vergiye uyduğunu düşünüyorsa, kendisinin de uyum gösterme olasılığı artmaktadır. Buna karşılık yaygın kaçınma algısı, uyumsuzluğu normalleştirebilmektedir.

Davranışsal müdahale araçları kapsamında sosyal normların kullanımı özellikle “dürtme” politikaları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çetin (2021: 56) sosyal normların bireysel tasarruf ve ekonomik davranışlar üzerindeki etkisini inceleyerek normatif mesajların davranış değişikliği yaratabildiğini belirtmektedir. Benzer biçimde Turna (2022: 94), vergi uyumunda dürtme stratejilerinin önemli bir bileşeni olarak sosyal karşılaştırma mekanizmalarının kullanılabileceğini ifade etmektedir.

Enerji verimliliği ve afet sigortaları gibi alanlarda yapılan çalışmalar da sosyal norm etkisinin kamu politikalarında davranış değişikliği yaratabildiğini göstermektedir. Altun (2018c: 99), hanelerin enerji tüketim davranışlarında komşu karşılaştırmalarının etkili olduğunu ortaya koyarken; Altun (2018b: 354) doğal afet sigortalarında karar alma süreçlerinde sosyal referansların belirleyici rol oynadığını belirtmektedir. Bu bulgular, ekonomik uyum davranışının salt mali teşviklerle açıklanamayacağını göstermektedir.

Vergi bilinci ve toplumsal dayanışma bağlamında da normatif yapı önem taşımaktadır. Vergilemenin yalnızca mali bir yük değil, aynı zamanda toplumsal sözleşmenin bir unsuru olduğu vurgulanmaktadır (Aktan, 2020: 215). Bu bağ-

lamda bireylerin vergiye uyumu, topluma aidiyet ve kolektif sorumluluk bilinci ile yakından ilişkilidir. Sosyal normların güçlü olduğu toplumlarda gönüllü uyum oranlarının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Kitapçı, 2015: 63).

Sonuç olarak sosyal normlar, taklit davranışı ve uyumluluk mekanizmaları, davranışsal maliye perspektifinde vergi uyumunun anlaşılmasında temel değişkenlerdir. Bireylerin karar süreçleri sosyal çevreden bağımsız değildir; aksine ekonomik tercihler, normatif yapı ve toplumsal beklentilerle şekillenmektedir. Bu nedenle vergi politikalarının tasarımında yalnızca yaptırım ve teşvik araçlarının değil, sosyal normları güçlendiren ve olumlu davranışı görünür kılan uygulamaların da dikkate alınması gerekmektedir.

4- DAVRANIŞSAL POLİTİKA ARAÇLARI VE VERGİ UYUMU

Davranışsal iktisat yaklaşımı, kamu politikalarının tasarımında bireylerin tam rasyonel aktörler olmadığı varsayımından hareket etmektedir. Bu çerçevede politika yapıcılar yalnızca teşvik ve yaptırım mekanizmalarına değil, bireylerin bilişsel sınırlılıklarını, sezgisel kestirmelerini ve sosyal normlara duyarlılıklarını dikkate alan araçlara yönelmektedir. Bu araçlar genel olarak “davranışsal politika araçları” veya “dürtme (nudge) mekanizmaları” olarak adlandırılmaktadır (Thaler ve Sunstein, 2013).

Davranışsal politika araçları, bireylerin seçim özgürlüğünü ortadan kaldırmadan, karar mimarisini düzenleyerek arzu edilen davranışa yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Liberal paternalist yaklaşımın temel varsayımı, bireylerin sistematik bilişsel yanlılıklar nedeniyle optimal karar veremeyebileceği ve bu nedenle karar ortamının yeniden tasarlanmasının refah artırıcı olabileceğidir (Altun, 2020a: 112). Bu bağlamda kamu politikaları, cezalandırıcı olmaktan ziyade yönlendirici bir nitelik kazanmaktadır.

Vergi uyumu alanında davranışsal politika araçları özellikle üç temel ekseninde uygulanmaktadır:

1. Bilgi çerçevesinin yeniden düzenlenmesi (framing)
2. Sosyal norm mesajlarının kullanılması
3. Varsayılan seçeneklerin (default) tasarımı

Çerçeveleme etkisi, bireylerin aynı bilgiyi farklı sunum biçimlerine göre farklı değerlendirebildiğini göstermektedir. Vergi borcunun “ceza” yerine “kamusal katkı” şeklinde sunulması ya da vergi iadesinin “kayıp” çerçevesinde ifade edilmesi, mükellef davranışını etkileyebilmektedir (Şentürk ve Fındık, 2014: 131). Bu durum, beklenti teorisinin vergi politikalarına uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır.

Sosyal norm temelli mesajlar da vergi uyumunu artırmada etkili araçlar arasında yer almaktadır. Mükelleflere “bölgenizdeki çoğu kişi vergisini zamanında ödüyor” şeklinde bilgi verilmesi, gönüllü uyumu artırabilmektedir (Turna, 2022: 94). Benzer şekilde sosyal normların bireysel ekonomik davranışlar üzerinde yönlendirici etkisi olduğu belirtilmektedir (Çetin, 2021: 56). Bu tür müdahaleler, mali yaptırım maliyetine katlanmadan uyumu yükseltme potansiyeline sahiptir.

Davranışsal maliye literatürü, vergi reformlarının yalnızca oran değişikliklerinden ibaret olmadığını; mükellef davranışlarını şekillendiren psikolojik unsurların da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 210). Bu çerçevede vergi sisteminin sadeleştirilmesi, beyan sürecinin kolaylaştırılması ve dijital rehberlik mekanizmalarının geliştirilmesi de davranışsal politika aracı olarak değerlendirilmektedir.

Vergi psikolojisi çalışmaları, mükellef-devlet ilişkisinde güven unsurunun belirleyici olduğunu göstermektedir. Eğer birey kamu harcamalarının etkin kullanıldığını düşünüyorsa, gönüllü uyum artmaktadır (Çevik, 2019: 301). Bu nedenle şef-

faflık, hesap verebilirlik ve kamu hizmetlerinin görünür kılınması da dolaylı davranışsal politika aracı niteliği taşımaktadır.

OECD tarafından da davranışsal içgörü birimlerinin vergi idarelerinde kullanıldığı ve düşük maliyetli müdahalelerle tahsilat oranlarının artırılabilirdiği belirtilmektedir (OECD, 2022). Bu uygulamalar, klasik caydırıcılık modeline alternatif değil; onu tamamlayıcı bir politika çerçevesi sunmaktadır.

Sonuç olarak davranışsal politika araçları, vergi uyumunu artırmada cezaya dayalı yaklaşımın ötesine geçen, gönüllü uyumu güçlendiren ve maliyet etkin çözümler sunan bir politika alanı oluşturmaktadır. Vergi uyumunun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir süreç olduğu dikkate alındığında, davranışsal müdahalelerin vergi idareleri açısından stratejik bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

5- TÜRKİYE BAĞLAMINDA DAVRANIŞSAL VERGİ UYUMU TARTIŞMASI

Vergi uyumu literatüründe son yıllarda dikkat çeken dönüşüm, klasik caydırıcılık yaklaşımından gönüllü uyum ve davranışsal motivasyonlara doğru bir kaymadır. Bu bağlamda vergi uyumu alanında “insanlar neden vergi kaçar?” sorusu yerine artık “insanlar neden vergi öder?” sorusuna cevap aranmaktadır (Feld ve Frey, 2007:102). Bu yaklaşım değişimi, bireylerin yalnızca denetim ve ceza tehdidi altında değil, aynı zamanda normatif ve ahlaki motivasyonlarla da vergi ödeme davranışı sergileyebileceğini kabul etmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında bu dönüşüm oldukça anlamlıdır. Zira vergi uyumunun uzun yıllar boyunca denetim, ceza ve af politikaları çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Ancak gönüllü uyumu artırmaya yönelik davranışsal politika araçlarının sınırlı kaldığı söylenebilir. Bu nedenle Feld ve Frey’in yaklaşımı, Türkiye’de vergi politikasının yeniden düşünülmesi açısından teorik bir çerçeve sunmaktadır.

Mükellefler ya vergiye uyum sağlamadıklarında bu durumun kendileri açısından maliyetli olduğunu hesaplayabilir ya da toplumun bir üyesi olduklarından dolayı kendilerini vergi ödemede yükümlü hissedebilirler (Kirchler, 2008:210-211). Bu ifade, vergi uyumunun yalnızca ekonomik rasyonaliteye değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet ve vatandaşlık bilincine dayandığını göstermektedir.

Türkiye bağlamında bu durum özellikle vergi bilinci ve kamu hizmeti algısı ile ilişkilidir. Eğer mükellefler ödedikleri vergilerin kamusal hizmetlere dönüştüğünü açık ve şeffaf biçimde görebilirlerse, yükümlülük duygusu güçlenebilir. Aksi durumda uyum davranışı yalnızca yaptırım tehdidine bağlı kalmaktadır.

Vergi uyumu konusunda James Alm ve Michael McKee’nin yaptığı bir ampirik çalışmada vergi uyumu ile ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır (Alm ve McKee, 1998:270):

- Sıklıkla yapılan vergi denetimleri vergi kaçırma tespit ihtimalinin küçük ve doğrusal olmayan etkisine rağmen daha fazla vergi uyumuna teşvik eder.
- Birçok kişi denetim olasılığı altındadır ve bu nedenle beklenen fayda teorisinin öngörüsünden daha yüksek seviyelerde uyum sağlar.
- Koşullu denetimler, tamamen rastgele denetimlerden daha yüksek uyumluluk oranları ortaya çıkarır.
- Vergi ceza oranındaki bir artış vergi uyumunu marjinal olarak artırır.
- Marjinal vergi oranındaki artış vergi uyumunu azaltır.
- Vergi uyum kararı, işgücü arzı kararı ile birlikte verilir.
- Gerçek gelirlerdeki artışın vergi uyumunu artırıcı özelliği vardır.
- Bireyler, vergi ödemeleri karşılığında bir kamu malı aldıklarını hissettiklerinde daha fazla vergi ödemeye eğilimlidirler.

- Vergi uyumu, cezalar kadar ödüllere de teşvik edilebilir.
- Belirsiz mali politikaların uygulamaya konulması, devlet harcamalarının olmadığı durumlarda uyumu artırır ve devlet harcamalarının varlığında uyumu azaltır
- Bireyler, eşitsizliğin kaynağı ne olursa olsun başkalarına göre kendilerine haksız davranıldığını hissettiklerinde uyum azalır.
- Vergi ödemelerinin kullanımını belirleyen kurumlar vergi uyumunu etkiler.
- Yürürlüğe konulacak bir vergi affı, affın ardından artan cezai yaptırım çabaları takip etmedikçe, af sonrası vergi uyumunu azaltır.
- Sosyal normlar, vergi uyumu kararlarında oldukça önemli ve belirleyici bir rol oynar.

Bu bulgular Türkiye açısından değerlendirildiğinde özellikle iki sonuç dikkat çekmektedir: Birincisi, sık vergi affı uygulamalarının uzun vadede uyumu zayıflatabileceği; ikincisi ise sosyal normların ve adalet algısının uyum üzerinde güçlü etkiler yaratabileceğidir. Türkiye’de geçmişte uygulanan vergi aflarının sayısı dikkate alındığında, Alm ve Mckee’nin ulaştığı sonuçların politika tasarımı açısından önemli uyarılar içerdiği söylenebilir.

Türkiye’de vergi affı uygulamaları vergi uyumu tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Cumhuriyet döneminden itibaren farklı dönemlerde çok sayıda vergi affı düzenlemesinin yürürlüğe konulduğu görülmektedir. Vergi afları kısa vadede kamu gelirlerini artırmayı amaçlasa da davranışsal iktisat perspektifinden değerlendirildiğinde mükellef davranışları üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Özellikle sık tekrarlanan af uygulamalarının mükelleflerde gelecekte yeni bir af çıkacağı yönünde beklenti oluşturabileceği ve bu durumun gönüllü vergi uyumunu zayıflatabileceği ifade edilmektedir (Alm ve McKee, 1998; Luttmer ve Singhal, 2014). Bu nedenle vergi affı politikalarının yalnızca mali sonuçları açısından

değil, aynı zamanda mükellef davranışları üzerindeki uzun dönemli etkileri bakımından da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Vergi uyumu konusunda bir diğer araştırma (James ve Alley, 2002:33), vergilemede sosyolojik ve psikolojik faktörlerin de hesaba katılarak ekonomik yaklaşım ve davranışsal yaklaşım şeklinde karşılaştırıldığı durumdur. Bu çalışmada ekonomik yaklaşımın vergi boşluğu ve %100 uyumluluk varsayımı üzerinden dar bir çerçeve sunduğu; davranışsal yaklaşımın ise gönüllülük, işbirliği ve normatif uyumu merkeze aldığı ifade edilmektedir.

Türkiye bağlamında vergi politikalarının çoğunlukla ekonomik yaklaşım çerçevesinde tasarlandığı görülmektedir. Oysa davranışsal yaklaşımın öne çıkardığı güven, işbirliği ve toplumsal meşruiyet unsurları güçlendirilmeden kalıcı vergi uyumunun sağlanması güç görünmektedir.

Vergi uyumunda davranışsal yaklaşıma bir diğer örnek mükellefin yasal çerçeve, ahlaki yaklaşım ve diğer faktörler karşısında vergi ödemeye karar verme ve ödeme davranışı sergilemesidir. Song ve Yarbrough’a (1978) göre vergi ahlakının tutumsal ve davranışsal olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Mükelleflerin vergisel ödevlerini yerine getirmeye olan ahlaki yatkınlık derecesi tutumsal boyutun belirleyicisidir. Vatandaşların vergi idaresinin adaletli işlediğine güvenmesi mükelleflerde vergi ödeme isteğini yükseltmektedir. Vergi mükelleflerinin hukuki düzenlemeler karşısında sergilediği vergi uyum davranışı ise davranışsal boyutu şekillendirmektedir. Kanuni çerçeve (davranışsal boyut), vergi ahlakı (tutumsal boyut), fırsat ve diğer faktörler arasındaki ilişki mükelleflerin vergi ödeme kararını nihai olarak belirlemede etken olan unsurlardır (Akt., Didinmez, 2018:23).

Türkiye açısından bu çerçeve özellikle vergi adaleti algısı ve kurumsal güven düzeyi ile ilişkilidir. Eğer mükellefler vergi sisteminin adil ve eşitlikçi olduğuna inanmazlarsa, tutumsal boyut

zayıflamakta; bu durum davranışsal uyum üzerinde de olumsuz etki yaratmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de davranışsal vergi uyumu tartışmasının merkezinde yalnızca denetim ve ceza değil, aynı zamanda adalet algısı, kurumsal güven ve sosyal normların güçlendirilmesi yer almaktadır.

Bu çerçevede Türkiye’de davranışsal vergi uyumunu güçlendirmeye yönelik politika araçlarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Vergi idaresinin mükelleflerle iletişim stratejilerinde sosyal norm mesajlarından yararlanması, vergi beyanname sürecinin sadeleştirilmesi ve dijital vergi uygulamalarının kullanıcı dostu hale getirilmesi gönüllü uyumu artıracak araçlar arasında yer almaktadır. Bunun yanında kamu harcamalarının şeffaf biçimde kamuoyuyla paylaşılması ve vergi gelirlerinin hangi alanlarda kullanıldığının görünür hale getirilmesi, mükelleflerin vergi sistemine duyduğu güveni artırarak vergi ahlakını güçlendirebilmektedir. Bu tür davranışsal politika araçları, cezaya dayalı geleneksel vergi uyum politikalarını tamamlayıcı nitelikte değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye bağlamında davranışsal vergi uyumu tartışması, klasik caydırıcılık yaklaşımının ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Gönüllü uyumun artırılması; sosyal normların güçlendirilmesi, adalet algısının iyileştirilmesi, kamu harcamalarının şeffaflaştırılması ve vergi mükelleflerinin iyi vatandaş kimliği ile özdeşleşmesini sağlayacak politika araçlarının tasarlanması ile mümkün görünmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Vergi uyumu, klasik mikro iktisat yaklaşımı ile davranışsal mikro iktisat perspektifi çerçevesinde ele alındığında, yalnızca denetim ve ceza mekanizmalarıyla açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Klasik yaklaşım, bireyi tam rasyonel, fayda maksimize eden ve yakalanma olasılığı ile ceza büyüklüğünü dikkate alarak karar veren bir aktör ola-

rak tanımlamaktadır. Bu çerçevede vergi uyumu, denetim olasılığı ve yaptırım şiddeti ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Ancak ampirik çalışmalar, düşük denetim oranlarına rağmen birçok ülkede görece yüksek vergi uyum düzeylerinin bulunduğu göstermekte; bu durum klasik modelin açıklama kapasitesinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Davranışsal mikro iktisat perspektifi ise vergi uyumunu sınırlı rasyonellik, kayıptan kaçınma, çerçeveleme etkisi, sosyal normlar, adalet algısı, vergi ahlakı ve devlete duyulan güven gibi psikolojik ve sosyolojik faktörlerle birlikte değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, bireyin karar süreçlerinin yalnızca ekonomik maliyet-fayda hesaplarına dayanmadığını; normatif beklentiler, grup davranışları ve kurumsal güven düzeyi tarafından da şekillendiğini vurgulamaktadır. Özellikle Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, vergi affı uygulamalarının uzun vadeli uyum üzerindeki etkileri, vergi adaleti algısının gönüllü uyumla ilişkisi ve kamu harcamalarının şeffaflığına dair algının güven inşasındaki rolü belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Vergi uyumu bu yönüyle yalnızca ekonomik bir risk hesabı değil; aynı zamanda psikolojik, normatif ve kurumsal bir süreçtir.

Klasik ve davranışsal yaklaşımlar arasındaki temel farklılık, bireyin nasıl tanımlandığı ve uyumun hangi mekanizmalarla sağlandığı noktasında ortaya çıkmaktadır. Klasik model uyumu caydırıcılıkla ilişkilendirirken, davranışsal model güven ve gönüllülüğü ön plana çıkarmaktadır. Caydırıcılığa dayalı politikalar kısa vadede vergi gelirlerini artırabilir; ancak uzun vadede içsel motivasyonu zayıflatma ve devlete duyulan güveni aşındırma riski taşımaktadır. Buna karşılık davranışsal yaklaşım, gönüllü uyumu güçlendirmeyi ve sürdürülebilir hale getirmeyi amaçlamaktadır. Vergi idaresi ile mükellef arasındaki ilişkinin yalnızca denetim eksenli değil, işbirliği temelli kurulması gerektiği; güven düzeyi artıtk-

ça gönüllü uyumun da artacağı literatürde vurgulanmaktadır.

Politika tasarımı açısından değerlendirildiğinde, vergi sisteminin adil olduğu algısının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Vergi yükünün dengeli dağıldığına ve kamu harcamalarının etkin kullanıldığına ilişkin şeffaf bilgi paylaşımı, mükelleflerin sisteme duyduğu güveni artırmaktadır. Bunun yanında davranışsal müdahale araçlarının kullanımı, düşük maliyetli fakat etkili politika seçenekleri sunmaktadır. Sosyal norm mesajları, çerçeveleme teknikleri, beyannamelemlerin sadeleştirilmesi ve varsayılan seçeneklerin doğru tasarlanması gibi uygulamalar gönüllü uyumu destekleyebilmektedir. Sık vergi affı uygulamalarının ise adalet algısını zedeleyerek uyumu azaltma riski taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle kısa vadeli gelir artışı amacıyla baş vurulan politikaların uzun vadeli davranışsal etkileri dikkate alınmalıdır.

Vergi bilincinin güçlendirilmesi ve vatandaşlık sorumluluğunun pekiştirilmesi de sürdürülebilir uyum açısından kritik öneme sahiptir. Vergi ödeme davranışı yalnızca mali bir yükümlülük değil, aynı zamanda toplumsal sözleşmenin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Sosyal normların güçlü olduğu ve devlete güvenin yüksek olduğu toplumlarda gönüllü uyum oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda vergi politikalarının tasarımında yaptırım ve teşvik araçlarının yanında, normatif yapıyı güçlendiren ve olumlu davranışı görünür kılan uygulamaların da dikkate alınması gerekmektedir.

Gelecek çalışmalar açısından, Türkiye'de deneysel vergi uyumu araştırmalarının artırılması, sosyal norm mesajlarının saha uygulamalarıyla test edilmesi ve dijital vergi uygulamalarının davranışsal etkilerinin ölçülmesi önem taşımaktadır. Güven, adalet algısı ve vergi ahlakının uyum üzerindeki aracı etkilerinin nicel modellerle analiz edilmesi, literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu çalışma, vergi uyumu literatürünü klasik caydırıcılık modeli ile davranışsal mikro iktisat yaklaşımı arasında karşılaştırmalı biçimde ele alarak Türkiye bağlamında bütüncül bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, vergi uyumu tartışmalarını yalnızca ekonomik rasyonalite çerçevesinde değil; sosyal normlar, vergi ahlakı ve kurumsal güven gibi davranışsal faktörlerle birlikte ele alarak literatüre kavramsal bir katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak vergi uyumu, yalnızca denetim ve ceza mekanizmalarıyla sürdürülebilir biçimde sağlanabilecek bir olgu değildir. Sınırlı rasyonellik, bilişsel yanlılıklar, sosyal normlar, adalet algısı ve güven gibi unsurlar, bireylerin vergiye ilişkin kararlarında belirleyici rol oynamaktadır. Klasik mikro iktisat yaklaşımı vergi uyumunun analitik temelini oluşturmakla birlikte, davranışsal mikro iktisat yaklaşımı bu çerçeveyi genişleterek daha gerçekçi ve politika açısından uygulanabilir bir perspektif sunmaktadır. Türkiye bağlamında etkin ve kalıcı bir vergi uyumu için güven temelli, adalet algısını güçlendiren ve davranışsal içgörülerle desteklenmiş bütüncül bir politika anlayışının benimsenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDERE, Ç., & BÜYÜKBOYACI, M. (2015). *Davranışsal iktisat ve sınırlı rasyonellik varsayımı*. İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar içinde (Ed. Devrim Dumluadağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse, Ester Ruben). Ankara: İmge Kitabevi.
- AKDOĞAN, A. (2023). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- AKKAŞ, F. (2023). *Türkiye'de Vergi Mükelleflerine Yönelik Elektronik Vergi Uygulamalarının Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri: Balıkesir İli Örneği*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- AKKOÇ, B. (2021). *Vergi Uyumunda Mükellef Davranışlarının Temelleri, Vergi Ahlakı*

- Kavramı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi (Ankara İli Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKSOY, T. ve ŞAHİN, İ. (2015).“Belirsizlik Altında Karar Alma: Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar”. *İktisat Politikaları Araştırma Dergisi*. 2(2): 1-28.
  - AKTAN, C. C. ve YAVUZASLAN, K. (2020).“Bireylerin İktisadi Karar ve Tercihlerinde Zihinsel, Duygusal ve Psikolojik Faktörlerin Analizi”. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*. 12(2): 100-120.
  - ALM, J. ve GOMEZ, J.L. (2008), “Social Capital and Tax Morale in Spain”, *Economic Analysis & Policy*, 38(1), 73–87.
  - ALM, J., & MCKEE, M. (1998). Extending the lessons of laboratory experiments on tax compliance to managerial and decision economics. *Managerial and Decision Economics*, 19(4–5), 259–275.
  - ALM, J., SANCHEZ, İ. ve DE JUAN, A. (1995), “Economic and Noneconomic Factors in Tax Compliance”, *KYKLOS*, 48, 3–18.
  - ALTINÖZ, U. (2014). *Neoklasik İktisadın Eleştirisi: Post otistik İktisat*. Ankara: Efil Yayınevi.
  - ALTUN, T. (2020a). *Davranışsal Refah Ekonomisi: Liberal Paternalist Politikalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
  - ALTUN, T. (2018b). “Doğal Afet Sigortalarında Karar Alma Sorunları: Kamusal Müdahaleler”. *Business and Economics Research Journal*. 9(2): 349-361.
  - ALTUN, T. (2018c). “Hanelerde Enerji Verimliliği: Davranışsal Müdahale ve Kamu Politikaları İçin Anahtar İlkeler”. *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*. 13: 91-106.
  - ALTUN, T. (Ed. Yılmaz Akgül Gülay, Doğrusöz Bumin A. Güner Ayşe). (2020a). *Davranışsal Refah Ekonomisi: Liberal Paternalist Politikalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
  - AYDOĞAN DEMİRTAŞ, S. (2017). “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi”. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. 3: 14-22.
  - BECKER, G.S. (1968), “Crime and Punishment: An Economic Approach”, *Journal of Political Economy*, 76, 169–217.
  - BOLAT, Ö. (2017), *Beni Ödülle Cezalandırma*, Doğan Kitap, 93. Baskı, İstanbul.
  - ÇETİN, M. (2021). *Dürtme Teorisi Kapsamında Sosyal Normların Bireysel Tasarruflara Etkisi Üzerine Nitel Bir Uygulama*. T.C. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
  - ÇEVİK, S. (2019). *Kamu Maliyesi Kamu Kesimi Ekonomisine Giriş*. Konya: Palet Yayınları.
  - DEMİR, Ö. (2003), *İktisat ve Ahlak, Liberte Yayınları*, Basım: Cantekin Matbaası.
  - DİDİNMEZ, İ. (2018). *Davranışsal İktisat Perspektifinden Vergi Uyumu Analizi* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
  - DOĞAN, G. (2021). *Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumunu Etkileyen Faktörler*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
  - FELD, L. P., & FREY, B. S. (2007). *Tax compliance as the result of a psychological tax contract: The role of incentives and responsive regulation*. *Law & Policy*, 29(1).
  - FELD, L. P., & FREY, B. S. (2007). *Tax compliance as the result of a psychological tax contract: The role of incentives and responsive regulation*. *Law & Policy*, 29(1), 102–120.
  - FREY, B. S., & FELD, L. P. (2002). *Deterrence and morale in taxation: An empirical analysis*. CESIFO Working Paper, No. 760.

- FREY, B.S. ve FELD, L.P. (2002), "Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis", CESIFO Working Paper, No. 760, Category 1: Public Finance, 1–40.
- GÖKMEN, N., & GÜLEÇ, A. (2001). Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminde Etkinlik ve Verimlilik Nasıl Sağlanır? *Vergi Dünyası Dergisi*, (238), 87–90.
- GÜZEL, S. A., ÖZER, G., & ÖZCAN, M. (2019). The effect of the variables of tax justice perception and trust in government on tax compliance: The case of Turkey. *Journal of behavioral and experimental economics*, 78, 80–86.
- HERSCHEL, F. J. (1978). Tax Evasion and Measurement in Developing Countries. *Public Finance*, 33(3), 232–268.
- JAMES, S., & ALLEY, C. (2002). Tax Compliance, Self-Assessment and Tax Administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2, 27–42.
- JAMES, S., & ALLEY, C. (2002). Tax compliance, self-assessment and tax administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2(2), 27–42.
- KAHNEMAN, D. (2003). Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics. *The American Economic Review*, 93.
- KAHNEMAN, D., & TVERSKY, A. (1979). *Prospect theory: An analysis of decision under risk*. *Journal of the Econometric Society*, 47(2).
- KAHNEMAN, D., KNETSCH, J. L., & THALER, R. H. (1991). *Anomalies: The endowment effect, loss aversion, and status quo bias*. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1).
- KIRCHLER, E., & WAHL, I. (2010). Tax Compliance Inventory TAX-I: Designing an Inventory for Surveys of Tax Compliance. *Journal of Economic Psychology*, 31(3), 331–346.
- KIRCHLER, E., HOELZL, E., & WAHL, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The "slippery slope" framework. *Journal of Economic psychology*, 29(2), 210–225.
- KIRCHLER, E., HOELZL, E., & WAHL, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The "slippery slope" framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), 210–225.
- KİTAPÇI, İsmail (2015). *Vergi Etiği Vergi Psikolojisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- LIND, E. A. (2001). Fairness heuristic theory: Justice judgments as pivotal cognitions in organizational relations. *Advances in organizational justice*, 56(8), 56–88.
- LUTTMER, E. F., & SINGHAL, M. (2014). Tax morale. *Journal of economic perspectives*, 28(4), 149–168.
- McCaffery, E. J., & Baron, J. (2006). *Thinking about tax*. *Psychology, Public Policy, and Law*, 12(1).
- OECD. (2022). *Behavioural Insights*. OECD Publishing. (<https://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/behaviouralinsights.htm>). Erişim Tarihi: 1 Şubat 2026.
- ÖZCAN, K. (2011). Kurumsal söylemin rasyonel temelleri: Yeni kurumsal kuram bağlamında rasyonelite tartışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13).
- ÖZPEHRİZ, N. (2005). Vergi Uyum ve Ülkemizde Vergi Uyumunun Artırılmasına Yönelik Öneriler. *Vergi Dünyası*, 283, 90–94.
- PAK, K. (2024). *Varlık Barışı Uygulamasının Vergi Uyumuna Üzerine Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SEÇİLMİŞ, E., & DİDİNMEZ, İ. (2016). Vergi reformlarının davranışsal iktisat perspektifinden değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Bilgi Dergisi*, 77, 203–232.

- SLEMROD, J. (2002). *Trust in public finance*. National Bureau of Economic Research Working Paper, 9187.
- SOFRACI, İ. E., & GÜNEY, G. (2017). Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörlerin Psikolojik ve Sosyolojik Yönleriyle İncelenmesi: Mersin İli Örneği. *Toplum ve Demokrasi*, 11(23), 157–182.
- SONG, Y. D., & YARBROUGH, T. E. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: A survey. *Public Administration Review*, 38(5), 442–452.
- SÖNMEZ, S. (2014). *4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu Sonrasında Vergi Uyumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- ŞENTÜRK, F., & FINDIK, H. (2014). Rasyonel karar alan ekonomik birimin risk altında verdiği kararlara davranışsal yaklaşımlar: Kahneman-Tversky beklenti teorisi perspektifinden eleştirel bir bakış. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 42, 127–139.
- TEKİN, B. (2016). Beklenen fayda ve beklenti teorileri bağlamında geleneksel finans–davranışsal finans ayrımı. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(4).
- THALER, R. H., & SUNSTEİN, C. R. (2013). *Dürtme (Nudge)*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- TORGLER, B. (2003), “Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance”, Dissertation der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften, Basel.
- TORGLER, B. (2004), “Tax Morale in Asian Countries”, *Journal of Asian Economics*, 15, 237–266.
- TORGLER, B. (2007). Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis. In *Tax Compliance and Tax Morale*. Edward Elgar Publishing.
- TURNA, Fatma (Ed. Erul Dayıoğlu, Rana) (2022). “Vergi Uyumunda Dürtme Stratejileri: Seçili Ülke Uygulamaları”. Ankara: Gazi Kitabevi.
- TVERSKY, A., & KAHNEMAN, D. (1981). *The framing of decisions and the psychology of choice*. Science, 211.
- WEBER T.O., FOOKEN, J. ve HERRMANN, B. (2014), “Behavioural Economics and Taxation”, Taxation Papers Working Paper, N.41.
- WENZEL, M. (2002). The impact of outcome orientation and justice concerns on tax compliance: The role of taxpayers’ identity. *Journal of applied psychology*, 87(4), 629.
- WENZEL, M. (2005). *Misperceptions of social norms about tax compliance: From theory to intervention*. Journal of Economic Psychology, 26.
- YEŞİLYURT, Ş. (2015). Vergi Bilincinin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Maliye ve İlahiyat Bölümü Öğrencileri Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 36–56.
- YILMAZ AKGÜL, G. (2020). *Kamu Maliyesi Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul.